

URDU VA O‘ZBEK TILLARIDA TEMPORAL MA’NOLAR IFODALANISHIDAGI O‘XSHASHLIK VA FARQLAR

Zokirova Dilnoza Xamidullo qizi

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti

Janubiy Osiyo tillari va adabiyoti oliy maktabi, 2-kurs magistranti

E-mail: fayzullayevadilnoza17@gmail.com

Ilmiy rahbar: f.f.n., professor M.H.Abdurahmonova

ANNOTATSIYA

Maqola urdu va o‘zbek tillarida temporal ma’no ifodalanishining til vositalari xususiyatlarini qiyosiy tahlil qilishga bag‘ishlangan. Tadqiqotning maqsadi — o‘rganilgan tillarda temporal ma’no ifodalashning o‘ziga xos xususiyatlarini aniqlashdir. Maqolaning ilmiy yangiligi urdu va o‘zbek tillarida temporal ma’noni ifodalovchi til vositalarining tanlanishidagi farqlarni umumlashtirish va ularning kelib chiqish sabablarini tushuntirishdan iboratdir. Olingan natijalar shuni ko‘rsatdiki, urdu va o‘zbek tillarida temporal ma’no ifodalashda vaqtni ifodalash til vositalarining tanlanishida sezilarli farqlar mavjud.

Kalit so‘zlar: o‘zbek tili, urdu tili, vaqt kategoriyasi, temporallik.

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена сравнительному анализу особенностей языковых средств выражения темпорального значения в урду и узбекском языках. Цель исследования — выявить особенности выражения темпорального значения в изучаемых языках. Научная новизна статьи заключается в обобщении различий в выборе языковых средств выражения темпорального значения в урду и узбекском языках, а также в объяснении причин их происхождения. Полученные результаты показали, что в выражении темпорального значения в урду и узбекском языках существуют значительные различия в выборе языковых средств времени.

Ключевые слова: узбекский язык, урду язык, категория времени, темпоральность.

Vaqt kategoriyasi har qanday tilning muhim qismidir va an’anaviy tushunchaga ko‘ra u fe’l harakati vaqtining nutq vaqti bilan munosabatini ifodalaydi. Ushbu kategoriya dunyodagi barcha tillarga xos bo‘lib, xorijiy tillarni o‘rganish jarayonida

biz doimo bu kategoriyaga duch kelamiz. Vaqt ifodasini o'rganish muammosi lingvistik tadqiqotlar sohasida muhim yo'nalishdir.

Avvalo, "temporallik" tushunchasini olaylik. Temporallik (inglizcha "tempora" so'zidan kelib chiqqan bo'lib, vaqt xususiyatlari) — hodisalarning o'ziga xos harakati dinamikasi bilan shakllangan vaqt mohiyatidir, ya'ni bu hodisa harakatining tarixiy, astronomik, biologik, fizik va boshqa vaqt o'lchovlariga nisbatan aniqlanadigan vaqt xususiyatlaridan farq qiladi.

Qisqacha aytganda, temporallik — bu vaqt tushunchasidir, lekin bu tushunchalar fe'llar orqali emas, balki fe'l bo'lmagan so'z guruhlari orqali ifodalanadi. Chunki urdu va o'zbek tillari turli tillar oilasiga mansub bo'lsa-da, ularning vaqt tushunchasiga turlicha yondashuvlari mavjud, ammo ular ba'zi hollarda bir-biriga to'liq mos keladi. Endi vaqt tushunchasining o'zbek va urdu tillarida qanday o'xshash va farqli tomonlari borligini ikki tilda berilgan hikoyalardagi misollar orqali tahlil qilsak.

Urdu va o'zbek tillarida zamon munosabatlarini bildiruvchi ko'plab so'zlar ravishga tegishli. Urdu va o'zbek tili grammatikalarida ravish mustaqil so'z turkumi sifatida tavsiflanadi. Urdu tilidagi zamon munosabatlarini ifodalovchi ravishlar O.S.Ultsiferov tomonidan “Словосочетания в хинди¹” asarida to'liq tasniflangan va juda yaxshi tavsiflangan.

Vaqt tushunchalari urdu va o'zbek tillarida ravishlar orqali ifodalanuvchi asosiy semantik-sintaktik munosabatlardan biridir.

Kecha – کل, uzoq vaqt oldin – پہلے, bugun – آج, hozir, endi – اب, yana, qayta – دوباره va boshqalar. Misollar:

Kecha dadamdan so'rab qo'yganim uchun bugun akam ham «kerak emas, borma» degan jekirishini qilmadi.

So'z urinib **yana** akam ustida to'xtaldi.

وہ دوبارہ کتاب لکھنا شروع کر دیا۔

U yana kitob yozishni boshladi.

Bugun qiyomat ulog'i bo'lar ekan!

آج تم یونیورسٹی جاؤ اور وہاں سے میرے لیے ضروری کتابیں لے آؤ۔

Bugun sen universitetga bor va u yerdan menga kerakli kitoblarni olib kel.

Kecha meni ot qoqqan ekan, o'rnimga kirishim bilan tirrakdek qotib uxlabman.

ہم نے کل عزیزہ کو کہانی لکھ کر دی۔

¹ Ульциферов О.Г. Словосочетания в хинди. – М.: Наука, 1971.

Biz kecha Azizaga hikoyani yozib berdik.

Ertalab oyim: «Tur, tur tezroq, dadang kelsa nah o‘ldiradi!» — deb ustimdan ko‘rpamni tortib tashladi

وہ ہر روز صبح پودوں کو پانی دیتی ہے۔

U har kuni ertalab gullarga suv quyadi.

Urdu va o‘zbek tillarida zamon munosabatlarini (vaqt, joy, harakat tarzi va h.k.) bildiruvchi ravish fe‘llari guruhini tashkil qiluvchi ravishlar o‘zaro o‘xshash, umumiy asosga ega va fe‘llarning nisbatan abstrakt ma‘nolarini ifoda etadi:

Hozir, endi – اب; keyin – پھر; qachon – کب; hech qachon – کبھی نہیں va boshqalar.

Ana **endi** chin uloq ko‘rasan!

اب ہم بھی وہاں جائیں گے۔

Endi biz ham u yerga boramiz.

Xalqqa yaqinlashgandan **keyin** «meni ham tanib qo‘ysinlar» deb qashqachamni ustustiga qamchilashim bormi, shamol-da, shamol...

پھر وہ تم سے بہت ناراض ہو گئی۔

Keyin u juda ham sendan xafa bo‘ldi.

Yana shunday vositalar borki, vaqtni ravish bo‘lmagan vositalar orqali ifoda qilish mumkin. Bu ravishli vositalar nisbatansermahsulroq. Masalan, ot va posleloglar birikmasi orqali vaqt lokalizatsiyasining shunday ko‘rsatmalari ifodalanadiki, buni ravishlar orqali bildirib bo‘lmaydi:

kun, do‘pber ke khaane ke waqt — تقریباً دو گھنٹے, tushlik vaqtida — qariyb ikki soat — ہر دوسرے دن va boshqalar:

Shu paytda orqamizdan ot shatalog‘i eshitildi.

اسی وقت دروازے سے استاد اندر آ گئے۔

Shu paytda eshikdan ustoz kirib qoldi.

Bu hafta yordamlashasiz-a?

اس ہفتے پاکستان سے مہمان آئیں گے۔

Bu hafta Pokistondan mehmonlar kelishadi.

Hamma tomoshachilar sabrsizlanib: «**Shu tobgacha** tuya bo‘g‘izlasa ham bo‘lar edi, ulog‘i yaxlab qoldimi?» — deyishadilar.

اب تک اس نے ایسے کام نہیں کیے تھے۔

Shu tobgacha u bunday ishlarni qilmagan edi.

Bundan tashqari vaqtni ifodalash uchun otlar orqali kengroq leksik imkoniyatlar mavjud bo‘lib, bu imkoniyatlar ravishlarga qaraganda ancha boyroq. Otning ravishlarga nisbatan ustunligi shundaki, u aniq bir predmetga bog‘lanmagan holda vaqt ko‘rsatkichlarini berishda kengroq foydalanish imkoniyatiga ega:

kechki ovqat oldidan — پہلے سے کھانے کے رات, kechki ovqat vaqtida — رات
kechki ovqatdan keyin — کھانے کے بعد, kechki ovqatgacha
uzoq — دوپہر کے کھانے سے پہلے — tushlikdan oldin — رات کے کھانے تک کافی وقت ہے —
tushlikda — دوپہر کے کھانے میں — keyingi yil — اگلے سال va boshqalar:

Endi so‘z haligi chavandozning oti to‘g‘risida boshlandi.

اب ہم بھی وہاں نہیں جائیں گے۔

Endi biz ham u yerga bormaymiz.

Bir kishining: «Ana uloq keldi!» deb yuborishi bilan hamma, **birdan**, uloqqa qarab qoldi.

اچانک تیز ہوا چلنے لگی اور بارش بھی ہونے لگی۔

Birdan kuchli shamol boshlanib, yomg‘ir ham yog‘ib yubordi.

Uloq boshlanganidan **biror soat** vaqt o‘tgan edi.

گھر آنے کے تقریباً ایک گھنٹے بعد وہ بھی آ گیا۔

Uyga kelganimdan **biror soatdan** keyin u ham keldi.

Birdan uloqchilar suv quygandek tinchib, tortish o‘rnida to‘planishib qoldilar.

اچانک کمرے سے میرا دوست دوڑتا ہوا باہر نکل گیا۔

Birdan xonadan do‘stim yugurib chiqdi.

XULOSA

Mazkur maqolada urdu va o‘zbek tillarida zamon munosabati ifodalanishining til vositalari qiyosiy tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, har ikkala til o‘rtasida zamoni ifodalashda muhim o‘xshashliklar bilan birga, sezilarli farqlar ham mavjud. O‘zbek va urdu tillarida zamon munosabatini ifodalashda lingvistik vositalarning tanlanishi muayyan darajada turlicha. Shunday qilib, mazkur maqola ikki til o‘rtasidagi temporal ifoda xususiyatlarini aniqlash va ularning kelib chiqish sabablarini izohlashga imkon beradi, bu esa lingvistik tadqiqotlarda yangi yondashuvlarni ochib beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abdullayev H. Hozirgi o‘zbek adabiy tilida gap bo‘laklarining ajralmas sintaktik konstruksiyalar bilan ifodalanishi. Filol. fan. nomzodi dis.-si. –Sa –M.:1969.
2. Ульциферов О.Г. Словосочетания в хинди. – М.: Наука, 1971.